

BALKON

Çocuk düşerse ölür çünkü balkon
Ölümün cesur körfezidir evlerde
Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların
Anneler anneler elleri balkonların demirinde

İçimde ve evlerde balkon
Bir tabut kadar yer tutar
Çamaşırlarınızı asarsınız hazır kefen
Şezlongunuza uzanın ölü

Gelecek zamanlarda
Ölüleri balkonlara gömecekler
İnsan rahat etmeyecek
Öldükten sonra da

Bana sormayın böyle nereye
Koşa koşa gidiyorum
Alnından öpmeğe gidiyorum
Evleri balkonsuz yapan mimarların

(1957, Yaz)

Modernliğin Balkonunu Düşünmek, Modernliğin Balkonundan Düşmek

Mustafa KÖNEÇOĞLU

“Çocuk düşerse ölür çünkü balkon
Ölümün cesur körfezidir evlerde”

Modernliği tabir ve tasvir eden en önemli yargı, modernliğin ‘bir yeryüzü cenneti’ kurma ideasından hız almış olması gerçeğidir. Bu gerçeklikle birlikte düşünüldüğünde modernliğin, Hristiyanlığın kurmak isteyip de bir türlü kuramadığı ‘tanrının krallığı’ yerine ikame edildiğini söylemek mümkündür. İşte modern dünya, birçok düşünürün de ifade ettiği gibi, Hristiyanlıktaki bu anlam kayması ya da sapmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası, modernlik Hristiyanlığın vaatlerini yenileyerek sekülerleştiren bir anlayıştan/arayıştan öte bir şey değildir. Bu sekülerleştirme zamanı hızlandırmak suretiyle, geleceğin biçimlendirilmesini ve inşa edilmesini de öngören ütopyalarla birlikte yürümüştür. Modern algıya göre, insanın refah ve mutluluğu, ulaşılmaz bir ufuk çizgisi olarak hep gelecekte ve hep ileridedir. İlk zamanlar, teknolojik ve enformatik devrimin sağladığı kolaylıklar muvacehesinde, sermaye birikiminin de etkisiyle, bu yeryüzü cenneti ütopyası hatırı sayılır bir müşteri potansiyeli de edinebildi. Her şeyden önce Batı, dünyanın ve kaderin efendisi olacak şekilde bir uygarlık ayrıcalığına erişti böylelikle. Hem de bu ayrıcalığı, dünyanın bütün geri kalmış *barbar ve gayrimedeni* bölgelerine taşıyabilecek bir medenilik tekebbürüyle birlikte... Artık Doğu her yerde *viranelerden*, Batı da *kâşanelerden* ibaretti. Batı’ya giden ‘şetaretli yolcular’ ve ‘Promete gençliği’ Batı’dan aldığı ışıkla kendi ülkesini ve insanları aydınlatacak, geçmişin ihanet dolu köhneliğinin yerini geleceğin aydınlık dolu muhayyel günleri alacaktı. Bu steril ve de belirlenebilir gelecek ülküsü özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ciddi eleştirilere uğradı. Teknolojik azmanlıkla kapitalist insanın ihtirasının birleşmesi, bırakın yeryüzünde bir cennet kurma hayalini, yeryüzünü neredeyse tam bir cehenneme çevirdi. Bu yıkıcı sonuçla birlikte, sosyal bilimlerde ve edebiyatta ütopyanın yerini, kimilerinin adına kara ütopya, kimlerinin antiütopya, kimilerinin de distopya dediği, ironiyle karışık bir hayal kırıklığı aldı. Bu sukutuhayalin edebiyata yansımaları, ütopyada olduğu gibi, yine roman türünde oldu. Ütopyaya karşı birçok distopya kendini roman aracılı-

Doğumunun 80. Yılında Sezai Karakoç'un Şiiri

ğıyla dışa vurdu. Bu distopik yaklaşımlar insanlığın modern hayatla uğradığı sakatlanmayı dile getirmede hayli başarılı da oldular. Bu açıdan bakıldığında, insanlığın modernlikle ilişkisi ütopyalardan çok distopyaların tahmini üzere yürüdü sanki. Ütopyalardan çok distopyaların ayakları yere bastı diyelim biz buna. Özellikle de modern devletlerle birlikte tasarlanan ütopyalar, ‘Şirinler Sosyalizmi’ndeki çizgi film naifliğinden öteye gidemezken, 1984 romanı ya da *Cesur Yeni Dünya* gibi distopik roman örnekleri, başta inandırıcılıktan uzak bulunmakla birlikte, daha sonraları, modern ulus devletlerin/iktidarların insanları denetlerken kullandığı yöntem ve teknikler açığa çıktıkça, “az bile” dedirtti. Bir anlamda distopyaların korktuğu şey, insanların başına gelmekte gecikmedi. Özetle söylemek gerekirse, ütopyadan çok distopya daha etkili ve daha verimli bir okuma biçimiydi modernliğin ruhunu ya da ruhsuzluğunu anlamak/kavramak açısından.

Yukarıda ütopya ve distopya bağlamında kurmaya çalıştığım cümleler, aslında distopyalardaki ironinin yerine, bu şiirdeki trajediyi koymak kaydıyla, Sezai Karakoç’un Balkon şiiri üzerinden modernliğin birkaç yönüne dikkat çekmeye yönelik bir hazırlıktan ibaretti. Bilindiği gibi Sezai Karakoç, modern kapitalist sistemi hem teorik hem de pratik düzlemde eleştirebilmiş, hem de bunu Türkiye ve İslam coğrafyası açısından bütünlüklü bir dil ve medeniyet algısıyla yapabilmiş yegâne şairimizdir. Sezai Karakoç, bir yandan Masal şiiriyle Türkiye’nin batılılaşma macerasını/mecrasını oğullar ve kuşaklar üzerinden anlatırken, öte yandan da, Ötesini Söylemeyeceğim gibi şiirleriyle, batı medeniyetinin emperyalist ırasını ve ikiyüzlülüğünü bir çocuğun safiyeti perspektifinden dile getirmeye çalışmıştır.

Balkon şiirinde ise daha çok modernliğin mimarisine yönelik, fakat sosyolojik olmaktan çok ontolojik bir eleştiri ve bir güven yitimi söz konusudur. Bu güven yitimini detaylandırmadan önce, anne ve çocuğun, mutlak varlığı ve varoluşu anlayabilmemiz açısından geleneksel İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü biz insanlar, bir anneden ve aracısız dünyaya geliriz. Aynı zamanda rahman ve rahim olan yaratıcının şefkat ve merhametini de ancak annemiz dolayımında kavrayabiliriz. Dolayısıyla anne modernliğin algıladığı/anlattığı şekliyle sadece biyolojik bir varlık ve rahim değil, yaratanın şefkat ve merhametinin de iz düşümü ve izharıdır. Cennetin annelerin ayakları altında olduğu hakikati ancak bu şekilde anlaşılabilir. Yani *mikroâlem* olarak insan, âlemden Allah’a yönelik bir varlık olduğu kadar, anneden Allah’a yönelik bir varlıktır da. Keza çocuk da, biyolojik bir deneyimden öte, annenin kendindeki tanrısallığı kavramasına yönelik aşkın bir değerdir. Dolayısıyla anne ve çocuk göndermesi, öncelikle, bu dinî/manevi ve geleneksel yöne vurgu yapar.

Diğer yandan modernliğe, R. Guénon, A. Touraine ya da Sezai Karakoç'un baktığı yerden, yani geleneksel ve dinî olanın mutlak reddi, imha ve iptali yönünden baktığımızda, balkonun modernliğin öz yapısını ele verme noktasında, diğer birçok mimari unsura göre çok daha elverişli bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden evvel, balkon, yatay (ufki) mimari anlayışından çok dikey mimari anlayışının bir sonucu olduğundan, insanın tabiat ve toprakla ilişkisini kesmesi yönüyle de dikkat edilmesi gereken bir yerdir. Çünkü balkon ancak çok katlı yapılar söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir alandır. Oysa geleneksel mimari, insanların üst üste, ast/üst ilişkisi içinde değil de; daha çok, yan yana, beraber ve yüz yüze, kardeşçe ve adaletle yaşamasını öngören bir yapılanmayı tercih eder. Bu yapılanma, insan ilişkilerinde sadeliği, zarafeti ve eşitliği sağlamakla birlikte, insanı, tabiat ve toprakla hemhâl etmesi yönüyle de hayati bir önemi haizdir. Modernlik ise, Memduh Şevket Esenal'ın 'amudi medeniyet' dediği, kişisiz ve sadece işlevselliğiyle ön plana çıkan mimari yapıları öngördüğünden, hem insanlar arası ilişkileri ters yüz edip çarpıtmış hem de mahremiyeti, balkon aracılığıyla ifşa edip durmuştur. Mahremiyet ifşa edildikçe de insanlar birbirlerine olduğu kadar kendilerine de yabancı varlıklar hâline gelmiştir. İşte balkon, *çocuk düşerse ölür* realizminin akla gelen sinematografik ilk anlamı yanında, mahremiyetin ifşasını mümkün kılan mimari bir figür olarak da, dahası ontolojik/metafizik bir düşünüş yeri olarak da, bu şiirde karşımıza çıkar. Balkon, insanlardaki görme ve görünme duygusunun tabiiğini ve sadeliğini bozar, bunları ayartır ve abartır; evi sıcak, aileye mahsus bir yuva olmaktan çıkartarak sokağa eklemler; dışarıyı içeriye, içeriyi dışarıya taşır. Diğer yandan, evi maddi ve manevi bir yuva olmaktan uzaklaştırdığı için de, insanın yersiz ve yurtsuzlaşmasının ve de göçebe bir hayata açılmasının alt yapısını oluşturur. Dolayısıyla balkon ontolojik bir düşünüş ve güvensizlik alanıdır. Bu yönlerden bakıldığında, çocuğun balkondan düşerek ölmesi, belki de muhtemel yıkımlar ve facialar arasında en hafifi, en kabul edilebilir olanıdır.

Fakat Balkon şiirini, bütün bu çıkarsamaların yanında, çok daha özgün, çok daha yakıcı kılan yön, onun modernliğin mimarisine yönelik bu eleştirisinin yanında, aşağıdaki dörtlükte dile gelen, distopik tutumudur. Çünkü bu distopik tutumun dikkatimizi çekmeye çalıştığı tehlikeli fotoğrafa başka bir şiirde rastlamak neredeyse imkânsızdır:

*“Gelecek zamanlarda
Ölüleri balkonlara gömecekler
İnsan rahat etmeyecek
Öldükten sonra da”*

Bu dörtlük merkeze alınıp bakıldığında, Balkon şiiri, en az 1984 romanı ya da *Cesur Yeni Dünya* kadar etkili ve iddialı ve de vurucu bir modernlik tahlilidir. Modernliğin insana yönelik tehlikelerini ve tehditlerini anlatmada çok

az şiir bu kadar başarılı olmuştur. Ölülerin balkona gömülmesi iddiası, insanın yalnızlığını, kimsesizliğini anlatması kadar, insanın toprakla ilişkisinin giderek azalmakta olduğunun, insanın sadece topraktan değil, kendinden, varlık ve eşyadan, aynı zamanda da tanrıdan uzaklaşmakta olduğunun da vurgulanmasına yönelik çarpıcı bir imadır. Çünkü toprak sadece toprak değil, aynı zamanda Allah'ın sonsuz isimlerinin de en önemli, en cami mazharıdır. Geleneksel bilgi çerçevesinde, yaratıcının isimlerine/sıfatlarına mazhar olan en büyük/yüce tabii unsurdur toprak. İşte bu yönüyle 'toprak ana'dır o. Mevlâna'nın 'ne ektin de bitmedi' dediği umut dolu, diriltici ana rahmidir. Dolayısıyla ölülerin balkona gömülerek, insanın toprakla ilişkisinin kesilmesi, tüm varoluşla birlikte Allah'la da ilişkisinin kopması, sakatlanması ve de mutlak yokluğa düşer olması anlamına gelir. Kıyametin çoktan kopması ve insanın yeryüzü serüveninin de bitmesi demektir bu öngörü. Balkon şiiri bu açıdan çok daha önemlidir. Bu nedenle, bu saçmalıklar/anlamsızlıklar çağında ölülerin balkonlara gömüleceği iddiası/iması şimdilik, inandırıcılıktan çok uzak, uç bir yaklaşım olarak görülse de, modern azgınlığın/aymazlığın vardığı diğer noktalar göz önüne alındığında, hiç de yabana atılacak bir ihtimal değildir!

Bir umut mustucusu olarak yaşayan ve bütün yazdıklarını tanrısal bir umuttan devşiren Sezai Karakoç da, sanırım hâlâ, koşa koşa, evleri balkonsuz yapan mimarlar arıyordur. Bulabilir mi, bulamaz mı bilmiyorum; bildiğim tek şey, şairin hiçbir zaman Allah'tan umut kesilmeyeceğine yönelik inancıdır; çünkü Allah annesinin ona öğrettiği ilk kelimedir. Ve bu kelimeyi öğrenmek de, sanırım, modernliğin balkonundan düşmemek için yeter sebeptir.

